

СЕЛИЩА С БЪЛГАРИ МЮСЮЛМАНИ В ИЗТОЧНА ТРАКИЯ

Румен Иванов

Темата за българите мюсюлмани, известни у нас повече с прозвището „помаци“, изселили се в Турция, от 1878 г. до най-ново време не е обект на засилен интерес от страна на българската историография, както в миналото, така и днес. Затова съществуват обективни причини: в периода 1945-1990 г. българските малцинства в съседните на България държави умишлено потъгнаха в забвение в съответствие с постановките на пролетарския интернационализъм да не дразним и засягаме съседите; този почин на снишаване в името на политическата конюнктура продължава и в нашето съвремие; поради изповядването на исляма от тези българи, което се възприема като признак на отклонение от българщината, съдбата на тези от тях, които се изселват в чужбина, остава извън обсега на нашите историци. Лично познавам немалко хора, които смятат, че помациите не са българи и че не принадлежат към българската нация, което е абсурдно, антибългарско и ненаучно твърдение. За разлика от религията, народността не може да се постави в зависимост от личните разбирания и предпочитания. Защото народността е обективна, биологическа и културно-историческа обусловена общност. Както децата не могат да избират родителите си, също така те или родителите им не могат да избират своя родов корен, своя народностен произход и етническа принадлежност. Така че няма какви други да бъдат помациите, освен българи.

Множество са етимологиите на това име – една от друга по-неубедителни, по-неиздържани откъм критериите на ономастическия и етимологичен анализ. Тезите за помагачи на турците, пуснатата в обръщение от Ст. Захариев, както и народната етимология от помъчени > помаци не са достатъчно убедителни. Значителен прогрес в разчитане на енигмата помаци има при Атанасийе Урошевич. Според него: *„Названието помак вероятно е с първи облик бомак. Свързан е с ислямизираното население в областта, където се среща, и е имало значение ‚мюсюлманин староседелец‘, а не ‚турчин колонист‘. Суфиксът -ак в тази дума е също турски. В този случай указва произхода на определен човек, напр. бошнак/*

бошняк, която като турска дума се разбира, човек от Босна. “ /1/

Първите нови заселници българи мюсюлмани в Източна Тракия идват веднага след началото на Руско-турската война от 1877-1878 г. и заварват тук компактна маса българско население, предимно православно, което в количествено отношение превъзхожда всички останали народности в Одринско. Първите преселници са от Северна България (Тетевенско, Плевенско, Ловешко). Така например още през 1878 г. помаци от Тетевенско основават две нови села край Бунархисар: Пурялий и Тузаклий. Отначало в тях живеят само българи мюсюлмани, но впоследствие властите настаняват там и други мюсюлмани изселници от България. /2/

След първите заселници от Северна България в Източна Тракия започват да пристигат българи мюсюлмани и от Родопската област, а впоследствие и от Македония. Общият им брой към 1900 г. се изчислява на около 17 000 души, разпределени в седем каази:

Кааза	Брой на къщите	Брой на населението
Хавсенска	300	1500
Малгарска	1410	7050
Кешанска	200	1000
Бабаескийска	345	1725
Узункюприйска	635	3275
Еноска	120	600
Хайреболска	350	1750
Всичко:	3380	16 900

Действителният брой на българите мюсюлмани в Източна Тракия по това време е по-голям, защото много от тях не са вписани в изготвените статистики, а и изчислението за горната таблица е правено според броя на къщите (3380), който е умножен по пет, като се приема, че една къща се обитава обикновено от петима души, което в случая едва ли е така, тъй като става въпрос за бежанско население, а е известно, че на Балканите жилищата на бежанците винаги са били пренаселвани.

След спирането на изселванията към 1907 г. нова емиграционна

вълна предизвиква Балканската война и последвалите я събития в района. Навлизането на българската войска в турския дял на Рупчос и интензивните военни действия накарали жителите на най-северните села да побягнат с отстъпващата турска армия. В Мала Азия били прехвърлени с кораби всички българи мюсюлмани от селата Тъмръш и Михалково. Първото било едно от най-големите села в района и преди Балканската война имало 300-320 къщи. Михалково брояло 80 къщи, като помаците от това населено място били настанени в бившето българско село Паспалово, Малко Търновско. През 1916 г. голяма част от т. нар. паспаловски помаци преминават тайно границата и се завръщат в България. Имигрирали в Турция имало и от селата Осиково, Брезе и др. Изселвания станали и от южните села като Буйново, Доспат и Барутин. /3/

Основните причини за емиграция на българите мюсюлмани от България след Освобождението са разнообразни. От една страна, ходжите подбуждали у тях религиозен фанатизъм и ги учили, че единствено в Турция щели да разполагат с пълни права. Влияние оказва и наложената от Св. Синод християнизация на това население в началото на 1913 г. без допитване до българската общественост. След идването на власт на правителството на Васил Радославов нещата са върнати постарому, ала нанесената обида и подстрекателските действия на някои религиозни дейци поставят началото на нова изселническа вълна. За емигрирането на помаците пряко или косвено съдействали и българските власти и отделни лица. Лошо било отношението на органите на властта. Спекуланти раздухвали омраза към тях, за да се изселят и да заграбят имотите им. Слаба била и просветната дейност на държавата. След войните за национално обединение най-високата неграмотност е именно сред тази общност.

Балканските войни довеждат до разпокъсването на Македония и до значителни миграции на местно население извън нейната територия. В българския или Пиринския дял се стига до почти пълното изселване на турци и гърци. Имигрирали и част от българите мюсюлмани. В тази връзка за Мехомийска (Разложка) околия Димитър Гаджанов констатира, че в самия околийски център град Мехомия (Разлог) има през 1916 г. само няколко души помаци. По няколко души имало и в други разложки села. Чисто помашко става селото Бабяк, което тогава брой 4780 жители. Село

Белица е смесено с българи християни и има помаци около 400 души. Почти всички помаци от долината на Струма напускат родните си места. Според Гаджанов в цялата Горноджумайска околия са останали само 160 помаци. Трите мелнишки помашки села Градежница, Грънчар и Ново село обезлюдяват напълно. В Петричка околия се изселват напълно помаците от селата Моровци и Сливница. От 1570 помаци преди Първата световна война в околията остават само 13 според преброяването от 1920 г. /4/

Българите с ислямска вяра в Егейска Македония били пръснати в различни краища по цялото протежение на областта. В най-западната ѝ част се намирала група от 8 села, принадлежали към Костурска кааза. Това са Галишче, Горно Папрацко, Жервени, Забърдени, Гърлени, Ошени, Света Неделя и Зеленград. Според гръцкото преброяване от 1913 г. те са наброявали 3400 души. Всички били изселени по силата на Лозанската конвенция. /5/

Най-голямата българо-мохамеданска група се намирала в краището Мъглен, разделено административно между каазите Ениджевардарска и Воденска. След 1912 г. се изселили главно побогатите. През 1915-1918 г. някои села попаднали на фронтовата линия и затова били евакуирани в Тиквеш и България, където мнозина починали от глад и болести. До 1924 г. общо около 22 хиляди българи мюсюлмани от 28 села напуснали Мъглен и тръгнали към Турция.

Три помашки села, намиращи се южно от Петрич, през 1913 г. останали на гръцка територия. Това са Горно и Долно Горбасово, Дойранска кааза, и съседното Палмеш в района на Валовища (Демирхисар). Общо те имали до 2500 жители, които започнали да се изселват през 1913 г. Останалите населени места с българи мюсюлмани, които попаднали в границите на Гърция, се намирали в Югоизточна Македония и повечето били продължение на родопската група. В кааза Правища те живеели сред многобройно турско население и затова някои от тях били турцизирани или в процес на турцизиране. Според някои автори към Балканската война те наброявали 2050 души. Същото явление се наблюдавало и в Кавалска кааза, където българи мюсюлмани се запазили само в селата Ески Кавала, Корита, Кокала, Хорша, Куртли и Кьосе Елиас. В Драмска кааза имало около 30 села на българи мюсюлмани, а от Неврокопска в Гърция останали близо 40. Те били съсредото-

чени предимно в чисто мюсюлманската покрайнина Чеч, която е труднодостъпна за християни и затова е неизвестно колко е било населението ѝ преди изселването. /6/

Според Димитър Яранов в Турция в периода 1912-1939 г. намират убежище 767 500 бежанци, които се разпределят според произхода си, както следва:

- от Югославия: 168 000 души, от които 28 000 българи мюсюлмани от Македония под югославска власт, 20 000 турци от същата част на Македония и 120 000 бошнаци.

- от Гърция: 369 500 души, от които 39 500 българи мюсюлмани от Македония под гръцка власт, 20 000 гърци мюсюлмани главно от о. Крит, 260 000 турци от Македония под гръцка власт, 50 000 турци от Тесалия и други области в стара Гърция.

- от България: 150 000 души, от които 135 000 турци и 15 000 помаци.

- от Румъния: 80 000 почти изключително от Добруджа, от тях 60 000 турци и 20 000 татари.

Както се вижда от направения преглед броят на българите мюсюлмани възлиза на 82 500 души. От етническа гледна точка смесицата е доста пъстра, важното е обаче, че цялата тази маса е дошла с турско самосъзнание или със симпатии към Турция и без съмнение е изпълнила поне отчасти надеждата, която ѝ е била възлагана: да допринесе за даване на турски облик на земи, които преди това не бяха турски. /7/

Най-вероятно и данните на Яранов не са пълни. Според местния турски инспектор за Източна Тракия през 1937 г. в региона има близкородствена популация, наречена помаци, която обитава 76 селища в област Едирне (Одрин), 53 в област Кърккларели (Лозенград), 19 в област Текирдаг (Родосто) и 27 в област Чанаккале. 81 от тези селища тогава са без училище. В тези от тях, в които има училище, новата генерация се завръща към майчиния си език и националните си традиции, отбелязва инспекторът. /8/

Може да се каже, че Източна Тракия представлява една етническа мозайка, в която българите мюсюлмани са една от най-многобройните съставки. В много села те съжителстват с други групи мюсюлмански бежанци от Балканите, най-вече от България. В този мултикултурен свят важно място заемат гаджалите, арнаутите, бошнаците, юруците и т.н. Много висок е и относителния дял на

циганите. Трудно е обаче да се изчисли колко са помаците и какъв е техният относителен дял. Турската статистика допуска сериозни неточности при отразяването на демографските показатели на помашката общност. Така например, по преброяването от 1935 г. са отразени 32 661 лица с майчин език помашки и 18 245 с майчин език български. /9/ Вече през 1945 г. имаме 13 038 граждани на Турция, посочили майчин език помашки и 8772 с майчин език български. /10/ Най-подробни са данните за 1965 г.: 23 138 лица с майчин език помашки и още 34 892 с втори език помашки; отделно 4088 лица са заявили, че за тях българският е майчин език, а 46 742 лица, че го владеят като втори език. /11/ Разбира се, тези официални данни за броя на българите мюсюлмани в Турция сериозно се разминават с действителността. Според изследвания на Боян Гюзелев и Сашо Станев броят на изселените се българоезични мюсюлмани от етническата територия е от 200 до 500 хиляди души. Техните потомци в Турция са вероятно повече от 2 милиона, а с потомците на българските турци повече от 5-6 милиона. /12/ Помашки активисти в югоизточната ни съседка твърдят, че има 250 села с наши сънародници там, живеещи в 100 административни единици, в 25 провинции. Има около 2,5 милиона помаци, но 700 000-800 000 са запазени в наши дни. А ето и разпределението на помашкия елемент в Европейска Турция по села и административно-териториални единици.

В област **Едирне** помашкото присъствие е най-силно. Според преброяването от 1935 г. от общо 184 840 жители на областта 7175 души са обявили помашкия за майчин език. Други 1199 души са посочили като такъв българския. Възможно е сред тях да има и новопреселени помаци. Това прави 3,88 %. Тази стойност със сигурност е доста под реалната, тъй като само броят на жителите на чисто помашките села е по-голям. /13/ В окръг Едирне помашките села са шест: Мусабейли, Йеникадън, Хатипкьой, Демирханлъ, Караюсуф и Каяпа. Помаците в Мусабейли са от Пашмаклийско (Смолянско). Сред тях има преселници от Каршиль (Виено), избягали през 1944 г. Йордан Йовков в очерка си „Кайпа“ (1914 г.), пресъздавайки с документална точност сражение край селото през октомври 1912 г. по време на Балканската война, отбелязва, че Кайпа е „*българско село близо до Одрин*“. /14/ Сегашното население на селото е съставено от потомци на помаци, бежанци от Ловешкия край. Те

се изселват от България след Освобождението поради страх, че в свободна България мюсюлманите ще бъдат репресирани заради събитията по време на войната. От същия произход са и жителите на Хатипкьой. Демирханлъ е било населено с българи християни в началото на XX в. По спогодбите за размяна на население след 1914 г. в него идват помаци от Беломорието. /15/ В самия окръжен център град Едирне (Одрин) българите мюсюлмани населяват най-вече квартала до българската черква „Св. св. Константин и Елена“. /16/

В окръг Сюлоолу се намира голямото помашко село Бююкгердели, което някога е било гръцко. Днес е населено с мухаджири от всички балкански държави, сред които преобладават 80 помашки семейства, произхождащи от Церово и Долно Осеново, Благоевградско, и турци от Търговишко. /17/ В окръг Лалапаша има четири помашки села: Синанкьой, Ортакча, Вайсал и Бююкоюнлю (Бююнлю). В последното село българите мюсюлмани идват през 1914 г. главно от Петвар и Чуреково, но има сред тях и преселници от Девин, Осиково и Тъмръш. Останалите жители са гаджали от Шуменско и мухаджири от Румъния. /18/ В Синанкьой съжителстват българи мюсюлмани, кримски татари и турци. Българите мюсюлмани се заселват в селото в периода 1877-1914 от България и Гърция. До Балканската война значителна част от населението на селото са били българите християни. /19/ Ортакча е селище изцяло изградено от имигранти. В него отсядат 10 домакинства от Търговишко (1930 и 1933 г.), 10 домакинства от Шуменско (1935 г.), 20 домакинства от Солунския вилает (1924 – 1925 и 1935 г.). /20/

Много силно е помашкото присъствие в окръг Мерич. Тук повечето помаци идват от Северна Гърция по силата на Лозанския договор. Голямото село Кюплю е населено предимно с помаци любадилци от селата Тръстеник, Църнешево и Габрища, Мъгленско, дошли в Източна Тракия в 1924 г. Според разказите на селяни 100 семейства от Църнешево са се заселили в Кюплю, където дотогава са живели гърци. В Кюплю хората все още си говорят въщи на български. В Хъсьрджаарнавудкьой през 1926 г. са настанени помаци от драмските села Рашово и Бичево. В Кавакъл помаците са от други две драмски села - Пулево и Калчево. От драмското село Шурдилово, в което според статистиката на Васил Кънчов

за населението на Македония живеят 160 помаци, и от Кавалско произхождат жителите на село Карахамза. В Серем се заселват помаци от Воденско пак по силата на Лозанския договор. В Караюсюфлу също живеят помаци от Гърция. Българи мюсюлмани населяват още селата Субашъ, Акчадам (Лулу) и Кючукалтъгагач (смесено с гаджали) . /21/

В окръг Хавса се намира голямото помашко село Азатлъ. До 1913 г. в него живеят 80 семейства с 400 жители българи екзархисти. След Междусъюзническата война населението намира убежище в България. На мястото на православните българи през 1924 г. идват помаци от село Мъждед, област Чеч. В селото има и турци от Разградско, Кърджалийско и Хасковско. Селото има през 2000 г. 1337 жители. В него традиционни ястия са точена пита, клин и зелник. /22/ Според репортаж на Нова телевизия, излъчен на 7 юли 2011 г., Азатлъ наброява 1700 жители и е най-голямото помашко село в Турция. Както ще видим по-нататък, това не отговаря на истината. Най-вероятно местни жители са преувеличили пред екипа на родната ни телевизия, който поради незнание е възприел тази самооценка за реалистична. Чисто помашко село е Наип Юсуф. В него помаците са от с. Български извор, Ловешко. /23/ Село Бакъшлар е основано след Руско-турската война от 15 помашки семейства, най-вероятно също от ловчанската група, а част от жителите на Шербеттар (Шараплар) са помаци от Гръцка Македония, Мъгленско, заселени през 1924 г. В окръга има и още едно помашко село – Абалар. /24/

Един от окръзите с най-многобройно помашко население е Узункюпрю. Българите мюсюлмани са мнозинство сред селското население на окръга. Преселниците в Турция много добре помнят от кои райони на България са дошли. Селото Кючюкмандъра (Башаъл) се състои от 75 % помаци от Бяла Слатинско и 25 % турци и помаци от Свиленградско и Драмско. /25/ В Хасанпънар се знае, че дедите им са дошли от Плевенско. В Елмалъ хората били от Разград, от Македония, от Селяник (тоест Солун). В Сазлъмалкоч пък те са дошли от Български извор, Тетевенско, и Драмско. Едната махала в село Кърджасалих, както и в Каваклъ, също са от пос-ледното място. В Куртбей казвали, че имало преселници от Рупче, но говорили по македонски. /26/ В Чалъкбой по силата на Лозанския договор от 1923 г. са настанени 80 помашки домакинства

от района на Драма. /27/ Село Ямурджа (Кестанбол) е основано през 1887 г. от българи мюсюлмани от Блъсничево, Луковитско, Горник, Плевенско, и Търнак, Белослатинско. /28/ Жителите на село Султаншах са помаци, бежанци от Руско-турската война. Кадъкьой (Кадъгербан) е било гръцко село. В селото има помаци още преди Балканската война от Смолянско. След 1923 г. на мястото на гръците идват помаци от село Баново, Драмско. През зимата населението му достига до 1000 души. Намира се в община Хамидие. Село Сипахи (Скапре) също е основано от помаци, с произход от Драмско. /29/ В селата Мухаджър кадъ и Сюлеймание има ловчански помаци. /30/ Жителите на село Карабюрчек са бошнаци, гаджали, читаци, юруци и помаци от Тисово, Драмско. /31/ В Чопкьой има помаци от Чуреково, Девинско, заселени по време на Балканската война. /32/ В окръг Узункюпрю помаци има още в селата Байрамлъ (Търново), Данишмент, Киремтчисалих, Аслъхан, Турнаджик, Юмербей, Хамидие, Каваджик и Саларлъ. /33/ В град Узункюпрю също има голям процент помаци, преселили се от околните села в резултат на урбанизацията през последните десетилетия, както и директно заселени бежанци от България.

В окръг Ипсала са заселени ловчански помаци. В село Йени Карпузлу след Руско-турската война са настанени българи мюсюлмани от Белослатинско. По-късно част от тях се прехвърлят в Анадола в селата Чешмеалтъ и Йеничифлик, окръг Бига, и Хасанбей, окръг Гьонен. В Коюнйери (Аличопехливан) се заселват помаци от Луковит и Койнаре. /34/ Населението на село Карпузлу се състои също от помаци от Койнаре. В Коджахаджър пък българите мюсюлмани са от Попица, Белослатинско. /35/ От същата група са и помаци в градчето Еседже. Почти всички говорят на български, наричан от тях самите помашки. Първите жители на Хаджикьой са наши сънародници, изповядващи исляма, имигрирали тук по време на Руско-турската война. След подписването на Лозанския договор през 1924 г. в селото се заселват и помаци от Драмско, селата Дебрен и Кашица. През 1950 г. идват и имигранти с турски произход от България и Румъния. Днес 70 % от жителите на Хаджикьой са помаци. /36/ В селищата Султан, Ибкриктепе и Пазардере също живеят помаци.

В окръг Кешан помаци са от различни райони и различни преселнически вълни. Най-старите преселници са от село

Добревци, Тетевенско, и идват тук през 1877 г. Те обитават селата Орхание (Тодорич), Коруклу и Акходжа. Друга голяма група помаци, която произхожда от Северна Гърция, се заселва в окръга през 20-те години на XX век. Жителите на Кючукдоганджа са преселници от драмските села Лъкавица, Малухаща и Пилово. В Караджали съжителстват българи мюсюлмани и турци. Българите произхождат от село Чора, Драмско, и са дошли в Източна Тракия през 1924 г. Подобен е произходът на населението на Алгънташ, което е заселено с помаци от селата Явор, Чатак, Буково, Белен, Лещен, Караджакьой и Радибош, всички принадлежащи към нахия Бук. /37/ В селата Чобанчешмеси, Лаладжък, Махмуткьой, Йешилкьой и Пърнар (Варница) също има българи мюсюлмани от Драмско. /38/ Помашко население се открива и в селата Сулуджа, Карахисар, Мухаджиркьой, Чамлиджа (50 %), Къзкапан, Карлъ, Малтепе, Бахчекьой, както и в градовете Бегендък – (50 %) и Кешан. /39/

В град Енос, който е и окръжен център, има настанени помашки бежанци. В окръга има още две помашки селища. Едното е Султаниче, чиито жители са потомци на ловчански помаци. Другото е Коджаали, помаците в него са 40-45 % от цялото население и са по произход от Ардинско. /40/

В област Кърккларели помаците също имат доста висок относителен дял. През 1935 г., когато в общи линии заселването на помаци в областта е приключило, те са 5,1 % от цялото население. Според преброяването през 1935 г. от 172 697 жители на областта 8822 са обявили помашкия език за майчин. Други 673 са посочили като такъв българския. Както в област Едирне, така и в област Кърккларели помаците са най-голямото малцинство. В едноименния окръг помашките села са Армаан (80% българи мюсюлмани), Шюкрюпаша (Мокрешево), Кузулу, Юскюп и Кадъкьой (първоначално гаджалско селище, по-късно пристигат помаци и бошнаци, особено помаци). Местните хора обясняват името Юскюп по два начина: от „йюз кюп“ – сто съда, в смисъл на заровено имане, или че населението е дошло от Скопие. Население около 3000 души. Богато и живо село. Състои се от 4 махали. Жителите му са помаци от Драмско, от Родопите, от Солунско, от Пловдивско и турци от Румъния (1926 г.) и 4 – 5 семейства от Варненско (1989 г.). /41/ В самия окръжен център Лозенград също има немалко българи

мюсюлмани.

В окръг Демиркьой изцяло помашко е село Бозташ (Черешново). Намира се на 5 км от границата. Има Горна и Долна махала. В миналото също е било българско. През 1913 г. тук се заселват 100 семейства помаци от Осеново, Благоевградско. Околните села също са били с българско население – Гьокяка (Маглавит) – днес живеят бошнаци; Сарпдере (Сарпач) – помаци; Йешилдже (Малангоз) – албанци и помаци; Игитбашъ (Камила) – албанци от Албания; Караджа-даг (Четново) – помаци (9 души), албанци, бошнаци; Армутверен (Паспала) – помаци. /42/ Село Балабан (Велика) се състои от 120 къщи. Населението му днес са преселници от Осеново, Благоевградско (след Балканската война) и бошнаци от Санджак през 1925, 1928 г. /43/ Град Демиркьой е населен основно с българи мюсюлмани и български турци. Българите мюсюлмани са потомци на преселници от Манастир, Тисово, Почан, Борен и други села от областта Чеч. /44/

В окръг Виза се намира помашкото село Серген. По-рано е било населено с българи, част от които гъркомани, които го напускат през 1913 г. На тяхно място идват помаци от Чукуркьой, Станимашко (Асеновградско), избягали от родното си място заради насилствената християнизация. След 1923 г. се настанява и малка група помаци от село Драчища, Драмско. Селото не е чисто помашко. Село Евренджик по-рано е било също гъркоманско. Днешните му жители произхождат от селата Ълъджа, Хадъркьой и Горно Аликьой, Драмско. Преселили са се през 1924 г. по силата на Лозанския договор. В селото има и преселници от Нови Пазар, Сърбия. Половината от тях са албанци, половината бошнаци. Последните често влизат в брачни отношения с помаците. Около 40 % от населението говори на т. нар. помашки. Помаците от село Соуджак също са от Драмско, от село Лещен. /45/ Къзьлагач е бивше българско християнско село, населено сега от българи мюсюлмани от Северна България - Плевенско. Традиционно ястие в селото е „капланик“. Българско християнско село е било и Кюмюркьой, през годините в него се заселват помаци от Драмско и Солунско. Има Петричка махала и Помашка махала. /46/ В град Чакълъ живеят помаци – 50% и български турци – 50 %. Помаците са от ловчанската група. В окръга има и други села, населени с помаци: Доганджа, Кючуккайла, Дюзова и Къшладжък. /47/ Село

Хамдибей (Трулия) е населено основно с бошнаци от Новопазарско. Любопитно е какво казват те: „*Помаците са бугари, сал вера е друга*“ – визирайки българите мюсюлмани в околните села. /48/ Тук към групата на помашките села може да се добави и Къйъкьой, в което живеят наши сънародници – преселници от селата Искърт, Гючлю и Кюлющ, Солунски вилает; Дражова, Петричко. /49/

В град **Бабаески и в окръга** също има много помаци. Тук се намира най-голямото помашко село в Европейска Турция Бююкмандъра, чието население произхожда от Лешница, Ловешко, Български извор, Тетевенско, Червен бряг, Белослатинско, откъдето преселението станало през *бйн сек'ус сексѐн бирдѐ* (1881 г.). В Бююкмандъра нямало пришълци от Гърция и Родопите. /50/ През 2000 г. според Георги Зеленгора населението му възлиза на 8550 жители. Всички жители на селото говорят български. Изцяло помашко е и село Ертуграл (Козпънар), основано от преселници от Български извор през 1890 г. /51/ Българите мюсюлмани в Аайери са потомци на преселници от с. Александрово, Ловешко, в годините на Руско-турската война. /52/ В окръга има още няколко селища с българско население: Кулели, Катранджа, Ченгерли, Мюселим, Миннетлер, Панджаркьой, Синанлъ, Ташкьопрю и Йенимахале.

Помаци има и в Кофчаз, който е окръжен център. В окръга има четири помашки села. Коджаязъ е чисто помашко. Заселено е с бежанци от района на Разлог след Балканските войни, вероятно във връзка с насилствената християнизация. Другите помашки села в окръга са Бейджи, Кула и Таштепе. /53/

Седемсапомашките селаво окръг **Пънархисар**. В село Сютлюдже има малко помаци от Чукуркьой, Станимашко (Асеновградско). По-голямата част от жителите на село Йенидже Белдеси произхождат от Шурдилово, Драмско. Малка част е придошла от драмските села Баново, Арденка, Томал и Драчища, а няколко семейства са от Кестен, Девинско. /54/ Половината от жителите на Ислямбейли са бекташи от Меден бук, Ивайловградско, а другите са помаци от Рупчос. /55/ Преобладаващо помашко е село Курудере. Името означава „суха, пресъхнала река“. В него живеят 170 семейства, 600 жители – турци и помаци. В миналото населението му е било по-голямо, но е намаляло поради миграцията към градовете. Бивше българско християнско село. Населението е дошло от различни места: помаци от Гюмюрджина (1913 г.), Рашово, Драмско (1913

г.), Димотика (1915 г.), от Кавалско (1924 г.); турци от Ортакьой (дн. Ивайловград), Ново Село, Сливенско (1936 – 1939 г.), и от Анкара, Турция. /56/ Село Пойрали има 189 къщи. Населението му се състои най-вече от потомци на бежанци от Угърчин и Ловешко след Руско-турската война от 1877 – 1878 г. В Тозакль жителите са българи мюсюлмани и турци. /57/ Джевизкьой брой 380 къщи. Поминък – земеделие, по-рано имало и дърводобив, сега не. Най-старите преселници са дошли през 1913 г. Има преселници от Струмишко, Призренско, Дойранско – българи мюсюлмани. През 1951 г. идват турци от Казанлъшко (Шейново), Старозагорско (с. Александрово), Силистренско. Бошнаците, дошли вероятно през 1929 г., са от Прищинско, Призренско (?), Сараево. След 1989 г. са дошли няколко души от Варненско. /58/ Наши сънародници живеят и в окръжния център - Пънархисар.

Едно от големите помашки села в Източна Тракия е **Пехливанкьой**. Това е единственото село в Турция със статут на окръжен център. Българите мюсюлмани са мнозинство сред населението на окръга – 65%. Според надписа на входната табела жителите на Пехливанкьой са 2100 души. Преди 40 години е надхвърляло 3000 души. Всички жители са помаци, чиито жители са преселени от Тетевенско и най-вече от село Български извор по време на Руско-турската война и следващите десетилетия. Повечето хора знаят майчиния си език и ежедневно го практикуват заедно с турския. Село Куштепе е чисто помашко. Днес турският език е доминиращ в селото, но ловешкият български диалект не е забравен. Неговите основатели са дошли по време на Руско-турската война пак от Български извор. Част от жителите на Йешилова също са помаци от България. В селото живеят и български турци-гаджали, както и потомци на бежанци от Румъния, Гърция и Югославия. Българи мюсюлмани има и в село Имампазарлъ. /59/

Сред жителите на Люлебургаз има голям процент помаци. Чисто помашко село е Ески-ташлъ, заселено с ловчански помаци още в хода на Руско-турската война от 1877 – 1878 г. В Каръккьой помаците са мнозинство. Наполовина помашки са селата Аладжаолу и Саръджали. В Аладжаолу има обособена помашка махала. В Джейланкьой (Мандрица) българите мюсюлмани са потомци на бежанци от Пловдивско след Руско-турската война. В селото до Балканските войни са живели и българи християни. Помаци има

и в преобладаващо циганското село Давутлу. /60/ Други села в окръга с българи мюсюлмани са Ертугрул и Йениташли.

Малко по-слабо е помашкото присъствие в **област Текирдаг**. Първите помашки заселници в областта идват през 1877 г., а последните след 1989 г. През 1935 г. преброяването отчита 2335 помаци в областта, което прави 1,21 %. В окръг Текирдаг има две помашки села. Едното е Караджакълавуз. Жителите му са дошли през 1885 г. от селата Крушево и Чадърлъ (днес Сенник), Севлиево. Севлиевските помаци са една доста спорна и слабо проучена помашка общност. Тяхната помашка принадлежност все още не е напълно доказана. Другото е Селчук. По-рано е било гръцко. По време на Балканската война и непосредствено след нея в селото са настанени помаци от неврокопските села Теплен, Абланица и Крушово и от петричкото Сливница. Днес българите мюсюлмани са 70% от населението на Селчук. /61/

В **окръг Малгара** се намира помашкото село Чънаралтъ (Прафча), основано от помаци от Плевен, Ловеч, Бяла Слатина и Бресте по време на Руско-турската война. В същия окръг е и помашкото село Балабанчък. Заселено е с помаци от Севлиево и Български извор, Тетевенско. Техният майчин език е заменен с турски до 1950 г. /62/ Любомир Милетич споменава още няколко помашки села в Малгарската кааза, съществували в навечерието на Балканската война: Баткън, Девели, Девели – Енидже, Керман, Кючюкхадър, Хереке, Чаушкьой, Яйлакьой, Яйлагьоне, Пиринчешме, Балъкьой и Шагламташ (Букурово). /63/

Най-силен е помаклькът в **окръг Хайраболу**, където има няколко големи села с българи мюсюлмани. Такова е Черкезмюселим. Жителите му са преселници от Български извор и от Галата, Тетевенско. Село Шолгамлъ се състои изключително от помаци от Белослатинско. Някои от махалите на селото носят имената на местата, откъдето са дошли жителите им: Бресте, Чомаковци, Койнаре. Сред жителите на Шолгамлъ има също помаци от Бяла Слатина, Попица и Комарево. Бююк Данишмент също е заселено с ловчански помаци между 1877 и 1893 г. Помациите в село Кадрие, чието старо име е Карабурун, също са от ловчанската група и са заселени през 1893 г. Помашко е и село Кабахююк (Попкьой). Милетич посочва и село Хедили, в което преди Балканската война живеят 84 помашки семейства с 519 члена. През 1928 г. 70 семейства

от Градешница, Тетевенско, са заселени в селата между Хайраболу и Текирдаг, а именно Чене, Кемалар, Черкезмоселим, Голяма Мандра и Малка Мандра. /64/ В първите години на посткомунизма изселници от Рибново се установяват в град Сарай. /65/ В окръг Сарай се намира село Кючюк Йонджалъ. Българите мюсюлмани в него са се заселили през 1875 г. и произхождат от Търновския вилает, провинция Севлиево, селата Крушево и Ново Село. Те са само 15 % от цялото му население. /66/ В окръг Шаркьой се намира помашкото село Яягач. По-рано е било гръцко. По време на размяната тук са заселени помаци от Драмско. /67/ В село Пънарджа живеят българи мюсюлмани (бежанци от Габровско и Севлиево), турци (25 %), албанци. Намира се в окръг Черкезкьой. В селото са запазени български традиции като Коледа и мартеничките. /68/ В окръг Чорлу помашко е село Къркгьоз (Карасимит), основано от преселници от Родопите през 1934 г. /69/

Значително е количеството на помациите в **област Истанбул**. Някои от тях са организирани в землячески дружества. Повечето обаче са потънали в мултикултурната гмеж на многомилionen мегаполис и са загубили своите български етнокултурни характеристики. Такива има много от Смолянско. В окръг Саръйер се намира помашкото село Гюмюшдере. По-рано то е било гръцко. По време на размяната през 1923-1924 г. гърците се изселват, а на тяхно място идват българи мюсюлмани от Фушани, Мъгленско. Село Дебеджи се намира в района Газиосманпаша. В това населено място живеят значителен брой помаци. В Бинкълъчкьой, окръг Чаталджа, мнозинството от населението е съставено от преселници от България. Една част са помаци, които мигрират тук по време на Балканската война и основат селото. В окръг Силиври помашко е село Акьорен. То се състои от две махали - Помашка и Гаджалска. Помациите са дошли от Драгиново, Велинградско, заради насилствената християнизация. В окръг Авджълар се намира помашкото село Фирузкьой, чиито жители произхождат от село Меден бук, Ивайловградско. /70/ Жителите на силивренската махала Газитепе са мюбадили от селата Нестиме, Вичища, Забърдени и Либаново, Костурско. Сред тях има помаци и албанци. /71/

Област Чанакале е разположена на два континента. През 1935 г. помациите в нея са 7 319 души или 3,29 %. В европейската ѝ част,

по-точно в окръг Гелиболу, има четири помашки села. През 1924 г. по силата на Лозанския договор са заселени помаци от село Нивор, Мъгленско, принадлежащо на Солунския вилает. Тайфуркьой се намира в непосредствено съседство с Деир-мендюю в посока юг. Жителите са помаци от село Пепелаш, Драмско, но в него живеят и мухаджири от България и Румъния. Сегашното население на село Байрямич е формирано от групи, дошли от Балканите в периода след Руско-турската война от 1878 г., от което може да се заключи, че местните тук са най-вероятно помаци от ловчанската група. Четвъртото помашко село в окръга е Йеникьой. В него помаците са от село Полена, Мъгленско. /72/

Като цяло **окръг Бига** представлява един малък мултикултурен свят, в който огромното мнозинство от населението е от бежански произход. От 112 населени места в окръга 84 са основани след 1870 г. В 38 села преобладават мухаджирите от България, а в 17 помаците. Има едно бошняшко село – Калафат – и 20 села с преселници от Кавказ и Южна Русия, от които 12 черкезки, 4 чеченски и 4 калмишки. В други четири села през 20-те години на ХХ в. са настанени мюбадили от Гърция по силата на Лозанския договор. Тези села преди това са били гръцки. В окръг Бига има 17 чисто помашки села: Чешмеалтъ, Абдиага, Аккайрак, Елмалтъ, Йешилкьой, Кайнарджа, Ъшъкели, Арабаалан, Ълъджабашъ, Джамиалан, Йолинди, Илиасаланъ, Капанбелен, Хавдан, Харманлъ, Искендеркьой и Бакаджаклъчифлии. Има и шест смесени помашко-мухаджирски села: Акпънар, Ейбекли, Гювеналан, Гюндоду, Саръкая и Йеничифлик. В окръжния център Бига има помашка махала, а около 20 % от населението на града са помаци, т.е. в 24 населени места от окръга живеят българи мюсюлмани. С изключение на помаците в Чешмеалтъ и Йеничифлик, които са преселници от Ботевградско и Бяла Слатина, всички останали са от родопската група, и то основно от областта Рупчос – от селата Орехово, Лъкавица, Богутево, Чилингирово, Тъмръш и др. /73/

С това приключва нашият преглед на помашките селища в европейската част на Турция. В заключение може да се каже, че бъдещето на тези наши сънародници там е неясно. Както е добре известно, Турция не признава наличието на етнически малцинства на своя територия, което е предпоставка за тяхното асимилиране. Това, че помаците в Източна Тракия, а и в Мала

Азия до голяма степен са запазени, се дължи преди всичко на консерватизма и затворения характер на общността в миналото, както и на езиковите и етнически различия с другите етноси в Турция. Но със засилването на урбанизацията все повече млади българи мюсюлмани намират препитание в големите турски градове, където съхраняването на тяхната етнокултурна специфика става по-малко възможно. Не бива да се забравя, че българската държава не проявява никакъв интерес към това огромно българско малцинство в чужда държава, което е парадоксално, необяснимо и в разрез с българските национални интереси. Вместо това протурските Помашки институт „Помак“, информационна агенция „Помакнюз“, журналистът Георги Зеленгора и др. активно работят за отчуждаването и денационализацията на нашите братя помаци както у нас, така и в Турция, открито заявявайки, че те не са българи, а отделна народност. Къде е реакцията на българските държавни институции?

БЕЛЕЖКИ

1. Тодор Балкански. Три хипотези за българските помаци. В: Състояние и проблеми на българската ономастика, том 12, 2012 г., с. 29.
2. Стоян Райчевски. Българите мохамедани. София. 2004 г., с. 150.
3. Боян Гюзелев. Българите мохамедани в Турция. В: сп. Исторически преглед, кн. 10, 1990 г., с. 22.
4. Георги Зеленгора. Помаци в Турция. София. 2014 г., с. 43.
5. Пак там, с. 26.
6. Пак там, с. 26.
7. Димитър Яранов. Вътрешната колонизация в Турция. В: сп. Архив за поселищни проучвания, кн. 1, 1939 г., с. 40 – 41.
8. K. Featherstone, D. Papadimitriou, A. Mamarelis, G. Niarchos. The Last Ottomans: The Muslim Minority of Greece 1940-1949. 2011, p. 154.
9. <https://bg.wikipedia.org>. Раздел: Преброяване на населението в Турция (1935 г.).
10. <https://bg.wikipedia.org>. Раздел: Преброяване на населението в Турция (1945 г.).
11. <https://bg.wikipedia.org>. Раздел: Преброяване на населението в Турция (1965 г.).
12. Йордан Колев. Българите извън България 1878 – 1945 г. София. 2005 г., с. 186.
13. Георги Зеленгора. Помаци в Турция. София. 2014 г., с. 85.

14. Йордан Йовков. Събрани съчинения. Том I. София. 1970 г., с. 305, 540.
15. <http://nisanyanmap.com/?y=&t=edirne&u=1&ua=0>.
16. www.bolgarnation.com. Раздел: Българи в Турция – област Едирне.
17. Veysel Öngöl. Balkan savaşları sonrasında Rumeli'den Anadolu'ya göçler (sandıklı reşadiye Örneği). Denizli. 2016, s. 68.
18. Георги Зеленгора. Помациите в Турция. София. 2014 г., с. 85 – 86.
19. www.bolgarnation.com. Раздел: Българи в Турция – област Едирне.
20. Tuncay Özdemir. BALKAN YARIMADASINDAN ANADOLUYA TÜRK GÖÇLERİNİN LALAPAŞA NÜFUSU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE DAGILIŞI. На уеб сайт: www.tayakadinkoyuedirne.com.
21. Георги Зеленгора. Помациите в Турция. София. 2014 г., с. 88.
22. Veysel Öngöl. Balkan savaşları sonrasında Rumeli'den Anadolu'ya göçler (sandıklı reşadiye Örneği). Denizli. 2016, s. 68.
23. www.bolgarnation.com. Раздел: Българи в Турция – област Едирне.
24. <http://pomaknews.com/pomashkiselo/?p=303>.
25. Veysel Öngöl. Balkan savaşları sonrasında Rumeli'den Anadolu'ya göçler (sandıklı reşadiye Örneği). Denizli. 2016, s. 67.
26. Иван Г. Илиев, Петко Д. Петков. Бележки за формите на две бъдещи времена в българския преселнически говор в Узункюприйско. На уеб сайт: www.academia.edu.
27. Пак там, с. 68.
28. Пак там, с. 67.
29. <http://pomaknews.com/pomashkiselo/?p=303>.
30. Георги Зеленгора. Помациите в Турция. София. 2014 г., с. 87.
31. Veysel Öngöl. Balkan savaşları sonrasında Rumeli'den Anadolu'ya göçler (sandıklı reşadiye Örneği). Denizli. 2016, s. 67.
32. Георги Зеленгора. Помациите в Турция. София. 2014 г., с. 87.
33. <http://pomaknews.com/?p=10488>.
34. Георги Зеленгора. Помациите в Турция. София. 2014 г., с. 88 – 89.
35. <http://nisanyanmap.com/?y=&t=%C4%B0psala&u=1&ua=0>.
36. Veysel Öngöl. Balkan savaşları sonrasında Rumeli'den Anadolu'ya göçler (sandıklı reşadiye Örneği). Denizli. 2016, s. 67.
37. Пак там, с. 67 – 68.
38. Георги Зеленгора. Помациите в Турция. София. 2014 г., с. 88.
39. www.bolgarnation.com. Раздел: Българи в Турция – област Едирне.
40. Veysel Öngöl. Balkan savaşları sonrasında Rumeli'den Anadolu'ya göçler (sandıklı reşadiye Örneği). Denizli. 2016, s. 67.
41. Иваницка Георгиева, Донка Димитрова, Красимир Стоилов, Веселин Тепавичаров. Южна Странджа. Наблюдение върху съвременното състояние. В: Етнически и културни пространства на Балканите. Част 2. Съвременност – етнологични дискурси. Сборник в чест на проф. Цветана

- Георгиева. София. 2008 г., с. 60.
42. Пак там, с. 68.
43. Пак там, с. 69.
44. https://bg.wikipedia.org/wiki/Малък_Самоков.
45. Георги Зеленгора. Помаците в Турция. София. 2014 г., с. 88 – 89.
46. <http://nisanyanmap.com/?y=&t=Vize&u=1&ua=0>.
47. www.bolgarnation.com. Раздел: Българи в Турция – област Къркларели.
48. Иваницка Георгиева, Донка Димитрова, Красимир Стоилов, Веселин Тепавичаров. Южна Странджа. Наблюдение върху съвременното състояние. В: Етнически и културни пространства на Балканите. Част 2. Съвременност – етнологички дискурси. Сборник в чест на проф. Цветана Георгиева. София. 2008 г., с. 70.
49. Пак там, с. 70.
50. Иван Г. Илиев, Петко Д. Петков. Бележки за формите на две бъдещи времена в българския преселнически говор в Узункюпрійско. На уеб сайт: www.academia.edu.
51. Георги Зеленгора. Помаците в Турция. София. 2014 г., с. 90.
52. www.bolgarnation.com. Раздел: Българи в Турция – област Къркларели.
53. Георги Зеленгора. Помаците в Турция. София. 2014 г., с. 92.
54. Пак там, с. 90.
55. Veysel Öngöl. Balkan savaşları sonrasında Rumeli'den Anadolu'ya göçler (sandıklı reşadiye Örneği). Denizli. 2016, s. 69.
56. Иваницка Георгиева, Донка Димитрова, Красимир Стоилов, Веселин Тепавичаров. Южна Странджа. Наблюдение върху съвременното състояние. В: Етнически и културни пространства на Балканите. Част 2. Съвременност – етнологички дискурси. Сборник в чест на проф. Цветана Георгиева. София. 2008 г., с. 61 – 62.
57. www.bolgarnation.com. Раздел: Българи в Турция – област Къркларели.
58. Иваницка Георгиева, Донка Димитрова, Красимир Стоилов, Веселин Тепавичаров. Южна Странджа. Наблюдение върху съвременното състояние. В: Етнически и културни пространства на Балканите. Част 2. Съвременност – етнологички дискурси. Сборник в чест на проф. Цветана Георгиева. София. 2008 г., с. 73.
59. <http://pomaknews.com/?p=10488>.
60. Георги Зеленгора. Помаците в Турция. София. 2014 г., с. 90.
61. Пак там, с. 91.
62. <http://nisanyanmap.com/?y=&t=Malkara&u=1&ua=0>.
63. Любомир Милетич. Разорението на тракийските българи през 1913 г. София. 1918 г., с. 297.

64. Георги Зеленгора. Помаците в Турция. София. 2014 г., с. 93.
65. Насилие, политика и памет. Комунистическият режим в Пиринска Македония – рефлексии на съвременника и изследователя. София. 2011 г., с. 355, 391 и 424.
66. Veysel Öngöl. Balkan savaşları sonrasında Rumeli'den Anadolu'ya göçler (sandıklı reşadiye Örneği). Denizli. 2016, s. 70.
67. Пак там, с. 70.
68. <http://www.trakyanet.com/trakya/tekirdag/kapakli/180-koyler/1183-koyleri.html?showall=&start=3>.
69. Veysel Öngöl. Balkan savaşları sonrasında Rumeli'den Anadolu'ya göçler (sandıklı reşadiye Örneği). Denizli. 2016, s. 70.
70. Пак там, с. 69.
71. Георги Зеленгора. Помаците в Турция. София. 2014 г., с. 71.
72. <https://nisanyanmap.com/?y=&t=Gelibolu&u=1&ua=0>.
73. Георги Зеленгора. Помаците в Турция. София. 2014 г., с. 100 – 101.